

א. הקרב בין בהמות ולויתן לפי קטע מתוך הסילוק 'ויכון עולם' לאלעזר ברבי קליר

וַיִּפְתָּחוּ שְׁעֵי עֶדֶן
וַיִּשְׁבַּע כְּתִים מְשׁוּעָרִים בָּגָן
וַיַּעַץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הָגֶן
וַתַּחַתּוּ שְׁשִׁים וְשָׁמַיִם שָׁרֵי אֶגֶן
5 שְׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ מַעְלֹת בְּתוֹכֹ מוֹגֶן
מִהֶלֶךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה מִמֶּנּוּ

ק מחזור לפי מנהג בני רומא, שונצין, קואלמיורי רמז (1486), דף 162א.
א מחזור לפי מנהג איטליה, הועתק במאה הי"ד או הט"ו. כ"י שוקן 34, דף 135.
ו קטע מגניזת קאהיר, שהיה שמור בספריית בית-הכנסת שברחוב טלומאצקי
בווארשה; סימני: גניזה, מס' ג. מכיל את הטורים 1-36 של המהדורה שלהלן. (כ"י
אוכספורד 2745/5, דף 22, הוא חלק מאותו כתב-היד).
ט קטע מן הגניזה באוסף טיילור-שכטר שבקמברידג'; סימני H 14/25. גם זהו חלק מכתב-
היד הנ"ל, והוא מכיל את המשכו של כ"י וארשה, מטור 37 ועד לסיום. 4 דפים
בכתב ברור ובניקוד חלקי. דפים 3-1: הפיוט של הקליר; דף 4: יצחק גיאת, 'יום
לאל צמאת' (דירדוק, אות י, מס' 1801); הנ"ל, 'יונת אלם' (דירדוק, אות י, מס' 2101).
ר סדר תפלות השנה למנהג קהלות רומניא, ויניציה 1521-1523, דף 228ב.
ש מחזור קדום לפי מנהג קורפו; חלקו העיקרי הועתק, כנראה, במאה הט"ו. כ"י
שוקן מס' 22, דף 251א.

הגני מביע את תודתי העמוקה למכון שוקן בירושלים על שהרשה לי להשתמש
בדפוסים ובכתבי-היד הנ"ל במקורם או בצילום.

2 וַיִּשְׁבַּע | כְּתוּת ש | המְשׁוּעָרִים אֹרֶשׁ 4 שְׁשִׁים וְשָׁמַיִם קָאָשׁ | שׁוֹרְרֵי אֶרֶשׁ
5 שְׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ ש | בְּתוֹךְ ר 5-6 וְשֹׁלֶשִׁים וְשֵׁשׁ מֵהֶלֶךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה מוֹמֶנּוּ
וּמַעְלֹת טוֹבוֹת בְּתוֹכֹ [מוֹ]גֶן ו 6 חֲסֵר כּוּלֹ ר

1 עֶדֶן-גֶּן: סדר המלים כנראה לפי 'עדן גן אלהים' שביח' כח:יג. 2 וַיִּשְׁבַּע כְּתִים: שבע
כיתות של צדיקים; עיין 'ירוש' חגיגה פ"ב, ה"א: 'כמ"ד שובע שמחות את פניך - שבע כיתות
של צדיקים לעתיד לבוא'; וכנ"ל עוד בהרבה מקומות. מְשׁוּעָרִים: ששיעורן (מספרן) נקבע. /
3 וַיַּעַץ הַחַיִּים: השהו ספר חנוך כד:ד: 'ועץ הבושם הזה [הוא עץ החיים] לא יוכל לגעת בו כל
בשר בלי רשות עד יום הדין הגדול... ואו יינתן לצדיקים ועניים. 4 שְׁשִׁים וְשָׁמַיִם: שה"ש:ח;
ולפי שה"ש רבה לפסוק הנ"ל: 'ששים חבורות של צדיקים שיושבות בגן עדן תחת עץ החיים
ועוסקות בתורה... שמונים חבורות בינוניות שיושבות ועוסקות בתורה חוץ לעץ חיים'. שררי
אגן: שה"ש:ג; ועיין סוטה מה, ע"א; נדרש על סנהדרי גדולה; כאן כנראה כינוי לחבורות
החכמים. / 5 שְׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ מַעְלֹת: שמא מכון לאגדה קדומה שנשתיירה במדרש מאוחר
בשם 'סדר גן עדן'; והאילן הזה הוא שרשיו בלבנון... והאלכסוניים כלם ל"ו והוא מוגבל לפאתי
עולם לרוח מזרח תשעה ולרוח צפון תשעה ולרוח דרום תשעה ולרוח מערב תשעה' (ילינק,
'בית-המדרש', ג, עמ' 140). מוֹגֶן: מקביל ל'מוגבל' בהבאה הקודמת. / 6 חֲמֵשׁ מֵאוֹת: עיין

וְשָׁמְעוּ קוֹל צוּרִים בְּגֶן
וּכְמוֹ לְשַׁעֲבֵר נִתְּהַלֵּךְ בְּגֶן
כֵּן יִתְּהַלֵּךְ בְּתוֹכָם בְּתוֹךְ הַגֶּן.

- 10 וִירָאוּ וִירָאוּ בְּאֶצְבַּע וּבְדַמּוֹת
וַיֹּאמְרוּ זֶה אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ וְלֹא נָמוֹת
הוא יִנְהֵנוּ עַל-מוֹת
הוא יִנְהֵנוּ בְּעֵלְמוֹת
הוא יִנְהֵנוּ בְּלִי עֲלָמוֹת
15 הוא יִנְהֵנוּ בְּשֵׁנֵי עוֹלָמוֹת
וְאִזּוֹ יִרְאֵם שֶׁלֹּשׁ נַחְמוֹת
זִי וְלִרְתֵּן וּבִהְמוֹת
זִי הַמְטָעִים כָּל מִן מְטָעִימוֹת
פוֹרֵשׁ כִּנְסֵיוֹ בְּתַעֲלוּמוֹת
20 וּמִכְהָא מְאוּרוֹת עַד תְּהוֹמוֹת
וְיוֹצִיא לָהֶם בִּפְנֵי בְּהֵמוֹת.

אֲשֶׁר רִבְצוּ אֵלָף הָרִים
וְאִבּוֹסוּ מֵאֵלָף הָרִים

- 8 כי כמו ו | מתהלך ש 9 כן לעתיד יתהלך לתוכם בתוך הגן ו
10 ויראו חסר אש | ויראו ויראו באצבע ו 11 כי זה ש | אלהינו חסר ו | לא ו
12 עלמות קו העלמות ר 13 חסר כולו ו | הוא נהנו בעולמות ש 14 חסר
כולו ר | הוא נהנו בלי [על]ימות ו 16 יראם שם ש 17 זיו [!] ש
18 זיו ש | מטעימות ק מטעמות ו מטעמות רש 19 בתעצומות ו 20 ומכה ו
ומכה ביתר המקורות 21 ויוצא ש 22 באלף ור מאלף ש 23 ומאכלו
מאלף הרים ו

שה-ש רבה ו: ח: 'עץ חיים מהלך חמש מאות שנה'; מדרש כונן: 'עץ החיים בתוך הגן והוא גבוה
ת-ק שנה' ('בית המדרש', ב, עמ' 28). ממונן: כנראה הכוונה משומר (מלשון 'מגן'). / 8-9 על-
סי בר' ג: ח. נתהלך: יחיד נסתר. / 10 ויראו: עיין תענית לא, ע"א: 'עתיד הקב"ה לעשות
מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בגן עדן וכל אחד ואחד מראה באצבעו... ויקרא רבה יא: ט
(מהדורת מרגליות, עמ' רמא-רמב): 'זהו [הצדיקים] חלין לפניו בעלמות ומראין עליו כילו
(= כאילו) באצבע ואומרין כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהינו עלמות [תה' מח: טו]
בעלימות. על[ו]מות בורירות, עלמות כאילין עולימתא המדא בתוך עלמות תוספות [תה'
סח: כו]. עלמות תירגם עקילס אתנסיאה, עולם שאין בו מות. עלמות בשני עולמות, ינהינו
בעולם הזה ינהינו לעולם הבא. ובדממות: עיין בר' א: כו; ה: א. / 12-15 עיין בהערה הקודמת.
בלי עלמות: גם כשאין לנו עוד כוח נעורים. ראוי לציין, שתה' מח: טו מנוסח בתרגומו הארמי
'הוא ידברינוא כיומי טליותא', אך בפיוטנו הכוונה היא לנצחון על המוות. / 18 על 'זיו' עיין
ל' גינצבורג, 'אגדות היהודים', ה, עמ' 46-47, 73. המטעים: ב-ב ענ, ע-ב: 'קורא אותה זיו שיש בו
כמה מיני טעם מזה ומזה'. מטעימות: כך כתוב ומנוקד במחזור רומא (ק). אך מצוי גם הנוסח
'מטעמות'. / 19-20 פורש: ויקרא רבה כב, י. מהדורת מרגליות, עמ' תקכג: 'בשעה שהוא [זיו]
פורש את כנסיו מכהא לגלגל חמה'. תרגום לתה' ג: יא: 'ותרגול ברא דקרבוליה שרין בארעא
ורישיה מטי בשמיא'. בתעלומות: נוסח אחר: 'בתעצומות'; ואולי יש להעדיפו. / 22-23 אלף:

הקרב בין בהמות ולויתן לפי פיוט עברי קדום

מִשְׁקָהוּ מְאוֹסָם נְהָרִים
 25 יוֹבֵל הַיּוֹצֵא מֵעֵדֶן לְאַרְבַּעַת נְהָרִים
 יִשְׁלַח שְׂרָשָׁיו מִשְׁקָהוּ לְהָרִים
 וְכָל חֵיתוֹ יַעַר אֵלָיו מְדוּהָרִים
 מִיָּמָיו לְשָׁתוֹת מִמֶּהָרִים
 וְחֻקּוֹ בּוֹ שְׁלֹשָׁה סִימָנִים טְהוֹרִים
 30 לְהַטְהֵר לִישְׁרִים וּבַחֲוָרִים
 מִגְעֵיתוֹ מְפָרֵק הָרִים.
 הֵנָּה נָא בְּמַתְנֵיוֹ כָּחוֹ
 וּמַעֲדִין מַעֲשֵׂיו עַל כָּרְחוֹ
 וְאוֹנוֹ בְּשִׁירֵירִי בְטֵנוֹ מוֹכִיחוֹ
 35 וְיָמִי יוֹבֵל לַעֲמוֹד נָכְחוֹ
 יַחְפוֹץ כְּמוֹ אֶרֶץ לְהַגְבִּיהַּ זִנְבוֹ
 וְכָל חֵיתוֹ שְׂדֵי יִשְׁכֹּךְ לִקְנֹן בּוֹ
 וְאַחֲרֵי כֵן יוֹרִיד בְּנַחַת זִנְבוֹ
 וְיִשְׁכֹּךְ מְעוֹפְפִים כְּאִבּוֹ
 40 לְבֵל יִנְקוּ מַחֲיוֹת הַיּוֹשְׁבוֹת בְּקֶרְבוֹ
 כִּי רַחֲמָן הוּא בְּכָל מְדוֹת שָׁבוֹ
 וְיוֹשֵׁב כְּמֶלֶךְ בְּמִסְבּוֹ
 עַד בּוֹא יוֹם מוֹקֵן לְשַׁחַק בּוֹ

24 מְאוֹסָם ק כאוסם א | ומשקהו ורש 25 היצא ק ביוצא ר כנראה טעות סופר |
 לארבעה רש 26 יִשְׁלַח ר 28 לשתות הם וש 29 שלשים ק שלשה ביתר
 המקורות | סימניו 30 להטטה לקדושים וטהורים ו 31 מְעֵית [!] ו ומגעייתו ר
 33 ומעשיו מעידין א ומעשיו מעידים על כוחו וש 35 נָכְחוֹ קור נָכְחוֹ ש
 36 יחפח קאש יחפוח להגביה כמו ארו זנבו ט 37 שדי ישכין א שדי ישכון רש
 וכל עוף השמים ישכון לקנן בו ט 38 ואחר (ואחרי) כך יוריד טרש 39 וישכינו א
 וישכנו ט וישכון רש 40 היושבים [!] בקרבו ש הישובות בו ט 41 מכל ש

תה' ג'; ועיין פסיקתא דרב כהנא, מהדורת באבער, דף ט, ע"ב: 'בהמה אחת רבוצה על
 אלף הרים ואלף הרים מגדלים מזונות והיא אוכלת.' / 24 מאוסם: מתוך שפע; מחידושי
 הפייטנים; ועיין: צונץ (לעיל, הערה 8), עמ' 391. / 25-26 יובל: עיין פסיקתא דרב כהנא,
 מהדורת באבער, דף נח, ע"א: 'נזהר יוצא מעדן ושמו יובל ומשם הוא [בהמות] שותה שנאמר
 ועל יובל ישלח שרשיו [ר' יו: ח];' ועיין גם כן איוב מ: כג. / 27 מדוהרים: במקרא רק בבנין
 הקל. / 29 סימנים: חולין ג': 'סימני בהמה וחיה נאמרו מן התורה; ועיין יו' יא: ג: 'מפרסת
 פרסה ושסעת שסע פרסות מעלת גרה בבהמה אותה תאכלו.' / 30 לישירים ובחורים:
 לצדיקים שבגן-עדן. / 31 מגעיתו: אין לנו מקבילות לתיאור זה. / 32 כחו: איוב מ:ז. /
 33 כרחו: חזקו, כוחו; מצויה גם הגירסה 'כוחו'. / 34 בטנו: איוב מ:טז. / 36 יחפוח: איוב
 מ:יז; לסי התרגום: כסף; לפי רש"י: 'כמו יחפוח'. / 37 וכל חיתו שדי: השווה איוב מ:כ;
 אין לנו מקבילות לתיאור הניתן בטורים 37-42. / 39 באבו: הכוונה לקצהו העליון של הזנב. /
 42 במסבו: שה-ש א"ב; כאן: במושבו. / 44 יגלה: מכאן יש להסיק, שהוא נעו עד להתגלותו

וַיְגִלָּה לְעַם קְרוֹבוֹ.

45 וַיְגִדּוּ יוֹצֵג לְיִתְנָן

וְשָׂד בְּהִמּוֹת יִחִיתָן

כִּי עוֹד הוּא לְשַׁחֲקוֹ נִיטָן

לְעִתִּידִים לְעוֹרֵר לְיִתְנָן

לְהִינָתָן לְמוֹ בְּמִתָּן.

50 מִלְמַטָּה יִחֻלְלוּ לוֹ דָּגִים גְּדוֹלִים

וּמִלְמַעְלָה יִצְלְצְלוּ לוֹ אֲרָאִלִּים

הַזֶּדֶד וְשִׁבְחוּ מִמְּלָלִים.

תַּחֲתִיו חֲדוּדֵי חֲרָשׁ

סִנְפִּירֵיו מִכָּהָה גִּלְגַּל חֲרָס

55 יִרְפֹּד חֲרוּץ עַל טִיט חֲרָס

כְּרוּפֹד עַל חֲרוּץ וְעוֹשֶׂהוּ חֲרָס.

יִרְתִּיחַ כְּסִיר מְצוּלָה

סָגֹר חוֹתָם צָר צוּלָה

בְּקֶשְׁשׁוֹתָיו כּוֹבֵשׁ כָּל מִי מְצוּלָה

60 לְצַמָּאוֹ עוֹלָה מִי צוּלָה

לְמַצּוֹא רֵיוֹחַ וְהַצְלָה.

44 ויגלה בעידן א ויגלה בעדן טרש 45 יוצע א יוצק ור 46 ושור [!]

ק לעתידים עורר ט העתידים עורר ש 49 מתן ט לעם למתן ש

50 ומלמטה ר | יחוללו חסר ר 51 לו חסר ש 52 מהללים ר

53 חרס טר 54 מכהא רש 55 עלי טיט וחרס ש חרץ ט 56 חסר כולו ט |

עלי ר 58 צלה טר 59 כקש קשתו [!] עולה מצולה ר עולה כל מצולה ש

60 לצבאו [!] ש | עולה צולה טש 61 רוחה ט

בקץ-הימים; גם הנוסח 'ויגלה בעדן' ראוי לתשומת-לב. / 46 ושוּד: חב' ב'יו; נדרש כאן על הדוּ-קרב; כנראה הכוונה שתוקפו של בהמות מעורר פחד. / 47 הוּא: לויתן; והשווה תה' קד: כו. / 48 לְעִתִּידִים: איוב ג:ח; נדרש כאן על הצדיקים שבזכותם יעוררו את לויתן ויעשו בו 'משחק'. / 50 יִחֻלְלוּ: יתנועעו, ירקדו (שופ' כא:כג). / 51 יִצְלְצְלוּ: יזמרו, בלשון הפייטנים; ראה צונץ (לעיל, הערה 8), עמ' 449-450. אֲרָאִלִּים: כינוי למלאכים (יש' לג:1). / 53 תַּחֲתִיו: מתחתיו אבנים חדות כחרשים (איוב מא:כב). / 54 סִנְפִּירֵיו: לפי העניין צריך להיות 'בסנפיריו' או 'מכהים'. גִּלְגַּל חֲרָס: גלגל החמה. / 55 יִרְפֹּד: איוב, שם, שם; הוא שם את קשקשיו החדים החתוכים ('חרוץ' – על-פי יש' מא:טו) על קרקעית המים המצופה חמר. / 56 כְּרוּפֹד: טור זה חסר בקטע מן הנויזה, וייתכן שאינו אלא כפל ושיבוש של הטור הקודם; ואולי יש לפרשו: כאילו שם (את קשקשיו) על הקרקעית, הדומה לזזה ('חרוץ' – על-פי תה' סח:יד), והוספה לשברים. / 57 יִרְתִּיחַ: איוב מא:כג. / 58 סָגֹר: איוב מא:ו; לפי רש"י 'הוא חותם שרינו ש הוא צר וסגור'; אך קשה לפרש את המלה 'צולה' (או 'צלה'), המסיימת כאן את הטור. / 59 כּוֹבֵשׁ: מכניע. / 60 עוֹלָה: במקום 'עולים'; 'מים' מלווים בסועל ביחיד, כמו בר' ט:טו; במ' יט:יג. / 61 רֵיוֹחַ וְהַצְלָה: בשתיית המים הנ"ל (אס' ד:יד).

הקרב בין בהמות ולויתן לפי פיוט עברי קדום

מנחיריו יצא עֶשֶׁן
מִרְתִּיחַ כָּל מִי בְּשָׁן
מִטְרִיד בְּעוֹקְצוֹ וּמִדְּאִיג חַיּוֹת וְרוֹמָסָן
וּמִהֵן יִשׁוּבַע וִידוּשָׁן 65
יִחְשׁוּב תְּהוֹם לְשִׁיבָה בּוֹ לְכַבֵּשָׁן.

כַּעֲפַעֲפֵי שַׁחַר מְכוּנָה בְּעֵינִים
בְּשִׁלֵּשׁ מֵאֹת וְשִׁשִּׁים וְחֲמִשׁ עֵינִים
סָבֹב אֲמוֹת שָׁנִים
מְשׁוֹבַח בְּמִינִים שְׁשִׁים וְשָׁנִים 70
וְיֵשׁ לוֹ זְוֹגִים שָׁנִים
בְּרִיחַ עֲקֵלְתוֹן וְתַנִּינִים שָׁנִים
וְהוּא עֲלֵיהֶם כְּמֶלֶךְ בְּמַחְנֵים
מוֹכֵן בְּמִשְׁתָּה וְצָחִים לְבָן שָׁנִים.

75 וְהוּא מְכַלֵּם כְּכֹד וְגָדוֹל
זָנְבוֹ סְמוּכָה בְּפִיָּהּ בְּחִיל גָּדוֹל

63 כל בשן ש | מימי ט 64 מטמרר [!] א מטברר ט מסודר ר
מעורר ש 65 ומהם ישבע טרש 66 יחשוב חסר א | לְכַבֵּשָׁן ק לְכַבֵּשָׁן ש
67 בעפעפי אר | מכוונים בו עינים ט 69 חסר כולו ש | סבוב אמות ק סביב
אמות ר סביב אמות ט 71 זוגים ט וזווגים ש 72 חסר כולו ט | כְּרִיחַ [!]
עקלתון ר 74 לאשתה ר 76 בסיהו ק לפיהו ביתר המקורות | כחיל ר
62 מנחיריו: איוב מא:יב. | 63 מי בשן: צירוף מחור, שמקורו אינו ידוע לי; ושמה הכוזנה
לירדן או לים-כינרת, הסמוכים לארץ הבשן; | 64 מטריד: גם כל הנוסחאות האחרות
(למעלה) הן, כנראה, תיקונים או שיבושים של הנוסח 'מטברר', המצוי בקטע מן הגניזה, והוא
העיקר; פירושו בלשון הירושלמי 'מצליף' (מילונו של יאסטרוב, עמ' 3519). על 'עוקצו' של
ליתן מדובר רק בפיוט שלפנינו; והשווה פסיקתא דרב כהנא, מהדורת מגדלבוים, עמ' 456:
'כשהוא מבקש לאכול הוא מקיש מזובו ועושה שבר בים'. | 66 לשיבה: איוב מא: כד; ור-ל:
מעלה קצף על פני הים. בו, מוסב, כנראה, על העוקץ. לכבשן: את החיות (טור) 64. |
67 מכוונה: כינוי זה מצוי בראש מא:י. | 68 עינים: כנראה כנגד מספר ימות השנה. |
69 סבוב: על-פי איוב מא:ו. | 70 משובח: כנראה ר-ל, שליתן הוא המשובח שבין ששים
ושניים מיני השרצים; ולא מצאתי דעה זו במקומות אחרים. | 71-72 מדברי הפייטן נראה,
שלסמליה של ליתן השתייכו ארבעה ('שני זוגים'; ולפי נוסח אחר: 'שני זוגים'), והם: בריח,
עקלתון (יש' כו:א) ושני תנינים. בבבא בתרא (עד, ע"ב) מדובר על זוגות: 'אף ליתן נחש בריח
וליתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם', ובדומה לזה במקומות אחרים; עיין: ל' גינצבורג, 'אגדות
היהודים', ה, עמ' 43. | 74 במשתה: אולי יש להעדיף את הנוסח 'למשתה'. לבן שנים: בר'
מט:יב; כנראה ר-ל, שאינו אוכל דבר טמא. הצירוף 'משתה נצחים' או 'ארוחת נצח' מצוי גם
בעבודות של יוסי בן-יוסי; ועיין להלן, נספח ג, מס' 1. | 76-77 לא מצאתי מקור קדום לדעה,
שלרתן מקיף בגופו את הים שמסביב לעולם, כך שקצה זנבו מגיע לפיהו. במדרש כונן ('בית
המדרש', ב, עמ' 26) נאמר אמנם, שכל העולם תלוי על סנפיריו של ליתן, אך זוהי אנדה שונה.
אילוסטרציות לדברי הקלירי אפשר למצוא בכמה ציורים שבכתבי-יד עבריים מן המאות
הי"ג-ה"ד; ועיין עליהם לעיל, עמ' 6, [6], הערה 18. לדברי הרד"ק המובאים שם אפשר עוד
להוסיף את ההסבר של השם 'נחש בריח' של פרשן עלום-שם למחזור ברלין 177, דף 249א:

מִסְבִּיב כְּטַבַּעַת הַיָּם הַגָּדוֹל
וּבְכּוֹא יוֹם הַגָּדוֹל
יֹאמֶר מֶלֶךְ הַגָּדוֹל
80 לִיתְנֵי מֶאֱכָל לְגוֹי גָּדוֹל
וַיִּשְׁלַח בּוֹ הַשֵּׁר הַגָּדוֹל
וְאֵתוּ גִדּוּדִים הָמוֹן גָּדוֹל
לְפָרוֹס עָלָיו חֶרֶם גָּדוֹל
לְמַשְׁכּוֹ בְּחֻכָּה בְּכוּחוֹ הַגָּדוֹל.

85 וַיִּרְמְחוּ בּוֹ רִמְחִים
וַיַּחֲשׁוּב לְתֵבָן בְּרוֹל מִרְמָחִים
וַעֲזָד יִרְתִּיחוּ בּוֹ רִתְחִים
וּלְקַשׁ נֶחֱשָׁבוּ לוֹ תוֹתָחִים.

וַיּוֹרוּ חֲצֵי קֶשֶׁת
90 וְלֹא יִבְרִיחוּ בֶן-קֶשֶׁת
לְעֵץ רָקִבּוֹן נֶחֱשֶׁת.

וַיִּקְלְעוּ בּוֹ אֲבָנִים כְּסִלֵּעַ
וּבּוֹ נִהְפְּכוּ לוֹ אֲבָנֵי קָלֶעַ
וְאֹו יַחֲרֶה לְשִׁיתָם לְבָלֵעַ.

95 וַיִּגְבִּיֶה רֹאשׁ מוֹל אֱלִים

77 מִסְבִּיב ר | ים א כל ים טש 78 גדול ט 79 גדול ט 80 לתתו
ר | למאכל ש | לגוי ר 81 וישלח אליו מיכאל השר הגדול ט 82 והמון ט
83 הגדול ש 87 מִרְמָחִים ט מִרְמָחִים ש 88 בו ר 89 ויורו בו טרש
90 ולא חסר ק 91 ולעץ אטרש | יחשוב נהשת ש 92 לסלע ק בקלע ט
כסלע רש 93 וקש נהפכו א ולקש נחשבו אבני קלע ט ולקט [1] נחשבו לו ר
וקש נחשבו ש 94 לשיתם כלה ש | לבלע [1] ט 95 ראשו בין אלים ט ראשו
מול אלהים ש

מפני שסובב כל העולם וחנכו לתוך סיו ככריח. / 81-82 עיין ב"ב עה, ע"א: 'אמר רבי יונתן עתיד גביראל לעשות קנייני עם ליתן שנאמר התמשוך ליתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו ואלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו אין יכול לו'; וכמו-כן פסיקתא דרב כהנא, כט, מהדורת באבער, דף קסח, ע"א, מהדורת מגדלברג, עמ' 456: 'והקדוש ברוך הוא אומר למלאכי השרת רדו ועשו עמו מלחמה. מיד יורדין ועושין עמו מלחמה, וליתן תולה פניו ומלאכי השרת רואין אותו ומתבהלין מיראתו ובורחין. בהמשך מדובר על מלחמה בחרבות, בחצים ובאבני-קלע. השר הגדול (טור 81) נקרא בכתב-יד ט 'מיכאל'. / 84 בחכה: איוב מ:כה. / 85 וירמהו: חידוש לשון. / 86 ויחשוב: על-פי איוב מא:יט. / 87 ירתיהו: יחממו; ציור לעוז הקרב (יח' כד:ה, בבגין סיעל). / 88 ולקש: איוב מ:כא. / 90 איוב מא:כ. / 91 לעץ: איוב מא:יט; ושם: 'נחושה'; ברעיון יש להשלים: 'יחשוב'. / 92 ויקלעו: בסיעל, כמו שם-א יז:מט. / 93 ובו: כנראה ר"ל, שלגביו היו סלעים אלה בבחינת אבני-קלע (קטנות); ואולי יש לנסח כמו מקורות אחרים: 'ולקש נחשבו', לפי איוב מא:כ. / 94 לשיתם: את המלאכים

הקרב בין בהמות ולויתן לפי פיוט עברי קדום

ומשאתו יגורו אַרְאָלִים
ומפניו בחיל נְבִהָלִים.

יִנְדַּע אֶל מַעוֹ
וְיִתֵּן בְּקוֹלוֹ קוֹל עוֹ
לְשִׁלּוֹחַ בּוֹ מִמֶּן עוֹ
לְהִתְפַּשֵּׁשׁ בְּלִי מַעוֹ
בְּצוּאָרוֹ יִלֵּךְ עוֹ.

וְאִזּוּ יִמְשֹׁךְ בְּמַעֵין גַּיִם
וְיִכְרֹו עָלָיו יוֹשְׁבֵי גַיִם
לְחֻצוֹתָו בֵּין כְּנַעֲנִים
וְיַעֲמֹד שָׁם לְעֵתִים מְזוּמָנִים.

נִגְדַּ שׁוֹרְרוֹ מְשׁוּמָנִים
וְיוֹצְגוֹ בְּעֵדֵן מְזוּמָנִים
וְאַחַד בְּאַחַד יִגְשׁוּ שְׁנֵיהֶם
וְרוּחַ לֹא יָבֹא בֵּינֵיהֶם
וְקִדְוִשִׁים יִרְאוּם בְּעֵינֵיהֶם
אֵיךְ יִנְצוּ לִפְנֵיהֶם
וְצוֹר יִשְׁחַק בָּם לִפְנֵיהֶם.

וְיִתְחִיל מִקְרִין לִנְחַח בּוֹ בְּקִרְנָיו
וְהָ בְּנִאוֹת אֶפִּיקֵי מַגְנִיו

96 אלים טרש 97 כחיל קא בחיל ר 98 למעו ר 100 חסר כולו א |
לְשִׁלּוֹחַ (לְשִׁלָּח) טרש 101 לעו ט בו לעו ר להתפשט [?] בלי
עו ש 103 ימשוך ק ימשך ר | למעין טש 105 ויחצוהו ט | בן [?] ש
106 שם חסר ר לשם ש 107 נגוד [?] שוררו משמנים ש 107-108 וגדו יוצג
ליתן ושור סר [?] מזמינים ט 108 וישנו לעדן ר 109 אחד ש ואחד כאחד ק
112 אך ק 113 ועד ישחק ש וצור ישחק בכם [?] לפניהם ר בפניהם אטש
114 ומתחיל טש | לנצח בו ר בו חסר ש 115 בגאות ש

המתקפים אותו. / 96 משאתו: איוב מא:יז; ושם כתיב חסר: 'משתר'; מהתרוממו יפחדו
המלאכים (באיוב: 'אלים'). / 98 אל מעו: אל אלוהים, המכונה 'מעו' (יש' כה:ד); אפשר
גם לנקד 'אל מעו', ולפרש: ואז יתגלה האלוהים, שהוא מעו. / 99 ויתן: תה' סח:לד. /
100 מתן עו: את העו שהוא נותן; ועיין תה' כט:יא. / 101 בלי מעו: ללא מפלט; נח' ג:יא. /
102 בצוארו: איוב מא:יד. / 103 במעין גים: שה-ד טו; לפי ההקשר הכוונה לנ-עדן. /
104-105 ויכרו: איוב מ:ל; הפסוק נדרש על פעודת לויתן. יושבי גים: הצדיקים (שה-ש
ח:יג). לחצותו: איוב מ:ל. / 106 מזומנים: קבועים (נחמ' י:לה). / 107 שוררו: הביטו
(איוב לו:כד); הנשא: ליתן ובהמות; ושמא יש לגזור את הפועל מלשון 'שררה'. משומנים:
מסוטמים. / 108-110 ואחד: איוב מא:ח. / 114 מקרין: בהמות בעל הקרניים (תה' סט:לב). /
115 בגאות... איוב מא:ז; נדרש כאן על הסנפירים. / 116 אש: לפי התיאור באיוב מא:יב.

וַיְבַעַר אֵשׁ עֲשׂוּנִי
וַיֵּאָחֶז בְּגִידָה אֲשֶׁר בְּמִתְנִי
וַיִּנּוֹס מִצַּעַר לִבִּי עֲדָנִי
וַיְרוּץ וַיִּבְרַח מִפָּנָי
וַיֵּאָחֶז בְּקִיטוֹר עֲשׂוּנִי 120
בְּעֲצֵי בָשָׂם וְשׁוֹשְׁנִי
וַיַּעֲלֶה רֵיחַ קְטוֹרֶת עַד שָׁמַי מְעוֹנִי
וְכָל בֶּן תַּעֲרֹשׁ בְּעֵינָיו.

וּבֵת קוֹל תְּפוצֵץ מִמְרוֹמֵי
הַפִּיחִי גַי יָחִל בְּשָׁמִי 125
לְהָרִיחַ בּוֹ רֵיחַ סָמִי.

וְאִזּוּ יַעֲזֹרוּ צָפוֹן וְתִימָן
וַיִּסּוּבְּבוּ לְאוֹת וְסִימָן
וַיֵּאָחֶז עוֹז חֵיל וַיֵּאָמֶן
וַיֵּשֶׁב עַל בְּרִיחַ מְזוֹמָן 130
וַיֵּצֵא לְקִרְאָתוֹ מְזוֹמָן
וַיִּלְפָּטוּ שְׁנֵי בְּזִמָּן
וַיִּתְמַרְמֶר אֱלֹוֵי מוֹכְמָן
וַיִּסְבִּיבוּ בְּקִרְנֵי כְּאוֹמָן
וַיִּדְגּוּ לְעוֹמָתוֹ יִתְיַמָּן 135

116 יבעיר טש ויבעיר ר 117 לאחוז בכוח ט ותאחוז בגאווה ש 118 מצעד ט
מצעד ר | עיני עדניו ש 119 וינוס ויברח ק וירוצ ויברח טרש | מפניו חסר ש
120 ויאחז בסבך בקיטור (כקיטור ש) עשניו ארש 121 שושניו ק 124 בת ר
125 גי חסר ק 126 להפיח טש 127 יעורו טש 128 ויסובבוהו אר
ויסובבוהו ט ויסובבוהו ש 129 עוז חסר ש עוד אר | ויתמן טש ראמן ר 130 ישנב
על ש | מוזמן אר 131 חסר כולו ש לקראתו מוזמן ט 132 בו שנית ר
בו בזמן [!] ש 134 ויסבבו ר ויסביבו ש 135 לקראתו ש | יתמן [!] ר

117 ויאחז: הנושא – אש. / 122 מעוני: של הקב"ה (דב' כו: טו). / 123 תעושן: לשון נקבה (בר' ב: טו). בענייניו: במעשהו. / 124 תפוצץ: תקרא (מלשן 'פצה פה') בשפת הפייטנים. / 125 הפיחי: שה"ש ד: טז. / 126 להריח: ראוי לתשומת-לב גם הנוסח 'להפיח'. / 127 צפון ותימן: הרוחות; לפי שה"ש ד: טז. / 129 ויאזור: עיין תה' יח: לג; הנושא – בהמות. ויאמן: ויתאושש. / 130 בריח: לרית; יש' כו: א. / 131 מיומן: מוכשר; לדעתו של יאסטרוב (עמ' 580) מלשן 'ימן'; לפי צונץ (לעיל, הערה 8, עמ' 437) זו צורה בלתי-רגילה, שגורה מן התיבה 'ימן' (שורש 'מנה'), על-פי יונה ב: א. / 132 וילפתו: ונאחזו זה בזה (שופ' טז: כט; רות ג: ח; איוב ו: יח; ועיין: מ' זולאי, 'ידעיות המכח לחקר השירה העברית', ו, 1945, עמ' 207). / 133 ויתמרמר: ריתקיף במרירות (דג' ח: ז; ועיין שם, יא: יא). מוכמן: נסתר; כינויו של בהמות שנגזו על-ידי אלוהים עד לאחריית-הימים. / 134 ויסביבו: כנגד צורת ההפעיל המקראית 'ויסבו'. כאומן: כמזמחה ללחימה. / 135 ודג: כינוי של לרית. יתימן: עיין לעיל, טור 131. / 136 לזמן: מפעם לפעם.

וּסְנִפִּירֵיו יִשְׁחִיו לְזֶמֶן
וּלְשַׁחֲטוֹ בָּם יִתְאַמֵּן
זֶה קִרְנֵיו לְמִוְלוֹ יַעֲקֹמֶן
וְזֶה טְנִפִּירֵיו לְמִוְלוֹ יִקְיָמֶן
140 וּמִתּוֹךְ כֶּף שְׁנֵיהֶם יִשְׁלִימֶן
לְשַׁחֲטֵם וּלְטַבְּחֵם וּלְהַחֲרִימֶן
וְיִנְתְּנוּ מֵאֵכֶל לְעַם נֶאֱמָן
וְיִבְיֵנוּ כִּי לֹא אֶלְמָן
וְיֵאמְרוּ בְּרוּךְ הַנֶּאֱמָן
145 כִּי כָל דְּבָר אֲשֶׁר מֵאֵז זֶמֶן
תִּקְצִיצוּ לְקֹץ וְזֶמֶן.

וְהוּא מְעוֹלָמִים
וְצָר בֵּיה שְׁנֵי עוֹלָמִים
נִקְרָא צוּר עוֹלָמִים
150 וְגַל לְקַצֵּם כָּל נְעֻלָּמִים
לְכָבוֹד בֵּית הָעוֹלָמִים
הַמְּכֻוֹן עַד עוֹלָמִים
אֹתוֹ לְדוֹרוֹת כּוֹנֵנוֹ מְעוֹלָמִים
מְכוֹן לְשִׁבְתּוֹ עוֹלָמִים
155 וְבוֹ יִשְׁכּוֹן לְעוֹלָמִים
וְיִשַּׁע בּוֹ מְשִׁיחוֹ וְעַמּוֹ לְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים.

137 ולשוחטו ר | בהן ר בהם ש 138 בקרניו ר 139–140 סדר הטורים הפוך ש
140 ומתוך כן ש 141 לטבחן א לשחטן לטבחן להחרים ט לשוחטם לטבחן
להחרים ר 142 למאכל ש 144 האל הנאמן טרש 145 כל דבר
ודבר טש | זומן ש 146 ולומן ר 147 והוא קדוש מעולמים ר
149 נקרא חסר טש 150 וגם לקיצים ר | כל לעולמים [!]
ש 151 עולמים ר 152 המכון מעולמים ט עד לא עולמים ש 153 אותו לדור כוננו עד לא
עולמים אטרש 155 חסר כולו טש 156 עד עולמי טש

140 ישלימן: יערוך ביניהם שלום (שמ"ב י:יט); הנושא שלא נזכר כאן הוא הקב"ה. / 142 לעם
נאמן: כינוי לצדיקים. / 143 לא אלמן: מוסב על ישראל (יר' נא:ה). / 144 הנאמן: על-פי
דב' ז:ט. / 145–146 זמן: יעד. הקיצו: השווה יח' ז:ו; כאן פועל יוצא: עוררו. / 147 מעולמים:
יש להעדיף את הנוסח 'קדוש מעולמים'. / 148 וצר: ויצר; ועיין מנחות כט, ע"ב: 'אלו שני
עולמות שברא הקב"ה אחד בה"י ואחד ביר"ד'. / 149 צור עולמים: יש' כו:ד. / 150 וגל:
וגילה. נעלמים: הנסתרות שבאחרית-הימים. / 151 בית העולמים: בית-המקדש; לסי סוכה
ה, ע"ב (מל"א ח:ט). / 153–154 כוננו: על-פי שם' טו:יז. מכון: שם, שם. / 155 ישכון: דה"א
כנ:כה. / 156 וישע: עיין יר' לב:מא.

אחרי טור אחרון זה באה במקורות שורה ארוכה של פסוקי מקרא, ולפניהם כתוב 'ככתוב'

חיים שירמן

וַיֹּאמֶר, לֹא הֶעֱתַקְנוּ אוֹתָם כֵּאֵן, מִשּׁוֹם שֶׁגַם אֶת הַסִּילּוֹק שֶׁל הַקִּלִּיר לֹא הִבֵּאוּ בִּשְׁלֵמוֹת.
אֲנִי, גַּם בִּבְחִירַת הַפְּסוּקִים הָאֵלֶּה יֵשׁ הַבְּדִלִים אַחֲדִים בֵּין מַקּוּר לְמַקּוּר. וְהִנֵּה סִידְרָה אַחַת שֶׁל
פְּסוּקִים: שִׁמ' טו: יו'; זִכ' ח: ג; א: טו; יֵשׁ נֹא: ג; זִכ' ב: ט (אַחֲר־כֵּךְ תִּפְּסִילַת 'רַחֵם יי אֱלֹהֵינוּ');
זִכ' ב: ט; תִּה' קִמּו: ב (וְאַחֲר־כֵּךְ רִמּוֹזִים לְתִפְּסִילַת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה: 'בְּרוּךְ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם'; 'אֶת
צִמְח דּוּד').